

**ФУНКЦІОНУВАННЯ МАЛИХ ЖАНРОВИХ ФОРМ (ГАВЕНД,  
АНЕКДОТІВ І НОВЕЛ) У МЕМУАРАХ Т. БОБРОВСЬКОГО**

*Дослідження присвячується проблемі функціонування малих жанрових форм у мемуарах Т. Бобровського. Зосереджено увагу на особливостях використання таких вставних елементів, як гавенда, анекдот та новела у тексті. Проаналізовано також авторський індивідуалізм, який виявляється через вставні сюжети, які є засобом характеристики суспільних процесів, подій та персон.*

"Мемуари мого життя" ("Pamiętnik" /1900/; "Pamiętnik mojego życia" /1979/) [8; 9]. Т. Бобровського (1829–1894) займають чільне місце в історії розвитку польськомовної літератури Правобережної України доби пограниччя романтизму та позитивізму.

Тадеуш Бобровський – талановитий літописець дніпровського Правобережжя, за однією з версій народився в с. Терехове Бердичівського повіту, жив в Оратові Липовецького повіту Київської губернії, навчався в Житомирській чоловічій та Першій київській гімназіях, далі продовжив навчання на юридичному факультеті Київського, а потім Петербурзького університетів.

Упродовж більш ніж столітнього функціонування мемуарних текстів Т. Бобровського його творчість не лише не знаходилася в центрі літературних досліджень, але, на жаль, навіть і на периферії... Численні посилання на його "Мемуари..." властиві більшою мірою рефлексіям істориків або краєзнавців, ніж поціновувачам вишуканого стилю, енциклопедизму й інтелектуалізму тереховського мемуариста. Брат Тадеуша – Стефан (1827–1863) – був активним українським суспільним діячем середини XIX ст., сестра Емілія (1832–1865) стала дружиною відомого українсько-польського драматурга Аполло Коженювського (1820–1869), їхній син Конрад Коженювський (1857–1924) згодом проявив себе як видатний письменник-мариніст. Особливі заслуги Т. Бобровського перед вітчизною не стільки в тому, що він виховав і дав світові видатного польсько-українсько-англійського письменника Джозефа Конрада, не стільки і не тільки в його безкомпромісній боротьбі з самодержавством, а в тому, що залишив після себе епохальні мемуари, що є безцінним літературним та історичним зрізом інтелектуальної думки суспільного життя XIX ст.

"Мемуари мого життя" Т. Бобровського за життя автора не видавалися. Також, на жаль, залишається невідомою і воля автора щодо його твору і можливого редагування. Перший посмертний тираж побачив світ у 1900 р.

("Pamiętniki"; Lwów, 1900) з передмовою друга та колеги Володимира Спасовича. У 1979 р. "Мемуари..." ("Pamiętnik mojego życia"; Warszawa, 1979) Т. Бобровського перевидаються в новій повнішій редакції Стефана Кеневича, котрий не лише порівняв його з першим виданням, але і значно доповнив його, відновив лакуни за допомогою чернеток автора і ґрунтовно прокоментував текст.

Мемуари Т. Бобровського, без сумніву, мають велику літературно-історичну та естетико-аксіологічну функціональність. Серед перших дослідників мемуарної творчості Т. Бобровського в Україні назвемо імена досить вагомих письменників, учених і громадських діячів, таких як: Ф. Гавронський-Равіта [11], Ю. Дунін-Карвіцкі [10], Є. Івановський [12], Р. Маршицький [14], а серед сучасників – М. Костриці [6], В. Єршова [4], О. Федути [7], які тією або іншою мірою сприяли розширенню культурного функціонування текстів видатного літописця Правобережжя.

Говорячи про поетичні особливості малих жанрових форм у мемуарах Т. Бобровського, необхідно ще раз уточнити, що твір за життя автора виданий не був, і тому не випробував "канонічної" авторської композиції, яка в обох виданнях належить його укладачам, що, власне, є іманентною характеристикою численного ряду інших мемуарних текстів, які, як правило, видавалися і видаються після смерті їх автора. Тому, говорячи про авторство, пам'ятатимемо, що композиторами-укладачами в різних текстуальних сегментах виступали як його діти, так і його редактори В. Спасович і Ст. Кеневич, обережність і компетентність яких, проте, ніколи не викликали сумнівів.

Звернемо увагу ще на одну особливість автора в організації свого тексту. Друг і колега мемуариста В. Спасович згадував, що Т. Бобровський "змолоду вів щоденник, до якого записував не лише свою діяльність, але навіть різні випадки тодішнього місцевого громадського життя" [8, с. 37]. Трепетне ставлення Т. Бобровського до деталей і їх використання в тексті підтверджує те, що мемуарист протягом всього життя дбав про збереження і формування власного архіву, вів щоденник або паралельно працював над спогадами. Проте упорядковувати "Мемуари..." автор почав у досить поважному віці, тому реципієнт отримує інформацію не від того молодого очевидця і свідка подій, а від набагато старшого і досвідченішого сивоволосого Т. Бобровського. Таким чином мемуаристичний текст проходить два етапи авторської "цензури", спочатку молодого й енергійного хронікера, потім суворого п'ятдесятирічного цензора й укладача. Бажання автора нічого не пропустити, записати і зберегти щонайменшу деталь спонукало його побудувати оповідь з великою кількістю вставних елементів, у якій були численні уточнення, пояснення і постійне коментування подій. Уточнення уточнень або коментарі коментарів на рівні макротексту вели до

численних невеликих сюжетних вставок, які, залежно від авторської інтенції, одягали одяг чи то гавенди, чи то анекдоту або невеликої новели.

Наприкінці активної і бурхливої соціально-політичної діяльності Т. Бобровський вів досить усамітнений спосіб життя. Більшу частину його твору складає репродукція розповідей і, природно, інтерпретація почутого від його близького оточення, звичайно ж, із численними нашаруваннями коментарів та уточнень. Кожен розділ складається зі спроби аналізу певної проблематики, характерної описуваному часу, який містить розповідь очевидців, плітки, цікаві випадки (анекдоти) з життя. Т. Бобровський (не забуваємо, що він мав юридичну освіту і працював юристом) збирав артефакти з історії рідного краю, відомості з історії шляхетського життя, документи поточної дійсності, які потім використав у процесі роботи над мемуарами як у якості допоміжного матеріалу, так і основного, і які фрагментарно цитував. Додамо також, що мемуарист активно використовує малі епічні жанри усної народної творчості польської шляхти – гавенди, байки, анекдоти, жарти, які, на думку автора, здатні найяскравіше передавати характер епохи. Така інтерпретація історичних документів у формі їх переказу або нарації, як це містить, наприклад, фрагмент про діяльність Комісії Волинської, Київської й Подільської губерній з питань звільнення селян має риси протокольного документа, який складається із актів, що регламентують роботу комісії, списків членів та редакції київського проекту, що вело, знову-таки, до нового наповнення і функціонування малих жанрових форм у мемуаристичній літературі взагалі, у творчості Т. Бобровського – зокрема.

Проблема функціонування малих жанрів у межах завершеного макротексту – проблема досить актуальна і досліджувана сучасним літературознавством, що дозволяє висвітлити не лише особливості формування жанрових модифікацій, але і особливості творця тексту і художньої змістовності жанрових дефініцій. Цій проблемі присвячені роботи О. Білютенко [1], О. Бровко [2], А. Васька [15], І. Денисюка [3], Х. Кардини-Пеліканової [13].

Композиція тадеушо-бобровських мемуарів, з одного боку, ілюструє особливості та специфіку авторського мислення, досить традиційна і тримається на фабульному стрижні розгортання історичного часу (з минулого у теперішнє, а потім у деяких сюжетах – у майбутнє) та причинно-наслідковому розташуванню подій. З іншого ж, – численні вставні сюжетні елементи – розповіді, новели, анекдоти, гавенди, нариси з повним набором класичних сюжетоутворюючих елементів (експозиція, зав'язка etc.) – порушуючи фабульну побудову мемуарів, насичують його додатковими властивостями, які мають виключно малі жанрові форми, серед яких оповідальність, новелістичність, анекдотичність, гавендарність і нарисовість. Крім цього, ансамбль астеріксів, уточнень, посилянь та відсилок, etc., що, у свою чергу, трансформують текст у складно

структурований конволют, з рисами, які можна в залежності від генеалогічного домінанта розпізнати чи то як архівний або історичний документ, чи то історичний або натуралістичний роман, що не поступається майстерності Вальтера Скотта.

Подібне використання різноманітних варіантів сюжетних вставок апріорі забезпечує нашарування або, іншими словами, – конфлікт художнього часу тексту, що у свою чергу надає лінійному сюжету мемуарів Т. Бобровського дискретного характеру. Один із дослідників творчості мемуариста пише: "Автор будує кожен розділ за принципом самодостатніх вітражних вставок, що являють собою досить яскраві автономні замальовки, які, в свою чергу, є органічною частиною більшої картини, що в сукупності утворюють органічний художній твір" [3, с. 396]. Автор вибудовує подієвий ряд основної розповіді хронологічно: з далеко гавендарного минулого до останніх подій свого життя, при цьому в тексті з'являються самостійні сюжети, які "порушують" лінійну композицію основного тексту і вставлені за принципом асоціації, швидкоплинного пригадування або аналогії. Так між хронологічно пов'язаними другим та четвертим розділами "Дитинство" та "Домашнє виховання" першого тому "Мемуарів...", розміщенні також розділи "Стан помислів у краї" та "Сусідство Маркушів", які, наслідуючи дигресивну логіку, відхиляють спогади від "генеральної" лінії стрижневого сюжету, іншими словами, – розгортають нарацію в іншу сторону згідно з примхами асоціативного пригадування, характерного для жанру гавенди або анекдоту – аналогічного випадку. Подібні вкраплення характерні всьому тексту і, власне кажучи, формують почерк мемуаристичного стилю Т. Бобровського.

Стиль "Мемуарів..." Т. Бобровського близький до стилю романтичної шляхетської гавенди, що, на думку ґрунтовного дослідника цього жанру О. Білютенко, не дивно, адже саме "автори щоденників і мемуарів відіграли найважливішу роль в народженні нового літературного жанру, давши гавенді, по-перше, матеріал для обробки, а по-друге, запропонувавши привабливу форму, що заслуговує довіри, оскільки оповідач в ній претендував на роль правдивого літописця, свідка подій, що відбувалися. Тому романтична гавенда так часто використовує відомий прийом літературної містифікації – знайденого рукопису щоденника або мемуарів" [1, с. 34]. У "Передмові автора" Т. Бобровський заострює проблему правдивості і зазначає, що, проживши п'ятдесят років, людина вже досягла всього, чого могла, і тому, він (автор) може сказати про своє оточення, людей та обставини правду і лише правду. Досліджуючи проблему художньої правди в мемуаристичній літературі доби романтизму, В. Єршов пише: "Прагнення художньої правди, тобто об'єктивного та адекватного відображення факту чи події в мемуаристичному тексті примхливо або навіть вибірково поєднувалося з

художньою індивідуальністю мемуариста" [5, с. 117]. Тому, очевидно, мемуарист Бобровський вільно вписує в текст нові сюжетні мотиви, часто, як уже зазначалося, гавендарні, порушує композиційну стрункність шляхом введення вставних елементів, роздумів, уточнень і пояснень.

Окрім гавендарної манери / стилю письма, у тексті мемуарів автономно функціонують сюжети, які побудовані згідно з жанровими особливостями гавенди. Так, кожна вставна гавенда композиційно завершена і є матеріалом для асоціативної паралелі стрижневого сюжету, який покликаний сприяти розширеному розумінню та ілюстрації проблематики. Гавенди Т. Бобровського, як правило, мають відмінну від стрижневого сюжету систему подій, але в той же час об'єднані єдиною узагальнюючою проблемою, наприклад, зіставлення польської шляхти та російських чиновників ХІХ ст. Основними мотивами таких гавендарних сюжетів є художня інтерпретація повсякденного побуту шляхти, її публічне життя, аналіз засадничих дідівських заповітів. Наратором частіше всього виступає сам мемуарист, який зі слів знайомого доносить до читачів незвичайний гавендарний випадок із життя.

Одним із центральних образів "Мемуарів..." у кількох вставних сюжетах виступає легендарний граф Генріх Жевуський, постать якого ще за життя зацікавлювала своєю неординарністю та контрверсійністю. Одна з гавенд вплетена в розповідь про житомирське товариство, в якому Г. Жевуський займав чільне місце. Мемуарист-наратор спирається на свідчення одного з учасників цієї історії Станіслава Бондажевського, який став персонажем гавенди. В основі сюжету лежить історія про "аферу" графа із втраченим документом про сплату 200000 злотих. Генріх, не маючи змогу заплатити таку суму, звинувачував Віктора Моргулеса в тому, що адвокат не ознайомив графа з важливим документом і що в очі не бачив ніяких векселів. Ця справа дійшла до суду в Києві, де наш філософ не мав іншого вибору, як "змінити тактику і пояснити, що про доручені йому документи в книжному магазині зовсім забув і що був не правим" [8, с. 181]. На відміну від випадку анекдотичного характеру, у якому відбувається узагальнення героїв та подій, у цьому сюжеті наратор надає персонажу індивідуальних відтінків, що робить героя впізнаваним серед низки інших персонажів.

В іншій гавенді Г. Жевуський – літератор, який "говорить правду і розкриває суспільні вади" [8, с. 182], але зазнає переслідування через свою позицію. В основі цього сюжету – розповідь батька Т. Бобровського про випадок, що стався в Бердичеві, де Аполлінар Тжечяк підняв тост за автора "Сопліци" ("Pamiętki J Pana Seweryna Soplicy, cześnika rapnawskiego", 1839), не знаючи, що Г. Жевуський був присутнім, але почув у відповідь: "але не "Мішанін" ("Mieszaniny obuczajowe przez Jarosza Wejle", 1841–1843) [8, с. 183]. Без втручання батька мемуариста справа закінчилася б дуеллю. Гавенда містить моралізаторсько-виховну

інтенцію: блискучий та колись популярний автор через скандальну вже згадану історію про втрачений вексель поступово втрачає успіх, репутацію та статок.

Т. Бобровський часто відхиляється від основної оповіді, використовуючи прийом дигресивного відхилення від лінійного сюжету. Гавендяж наближає мовлення до повсякденного, розмовного стилю: хтось "потім був Липовецьким суддею – вже не пам'ятаю чи Липовецьким, чи Махновицьким?" [8, с. 178]. Автор часто використовує риторичні звертання: "І навіть тепер часто зустрічаюся з цим афоризмом: "Це правда, але невчасна" – як правда може бути невчасною?" [8, с. 182]. Героями подібних сюжетів часто стають персонажі, чії імена були або згодом стали відомими, іноді навіть легендарними, наприклад, уже згаданий Г. Жевуський, художник слова А. Міцкевич, король балагулів А. Шашкевич та ін. Крім того, подібний скрупульозний виклад якоїсь події неодмінно вів до участі в ній нескінченної галереї фігур, механічно запам'ятати які було досить складно. Але завдяки "ансамблевому" принципу групування персонажів у гавенді ставилися і досягалися кілька цілей, серед яких поглиблення проблематики, відбувалася корпоративна консолідація, вироблення і встановлення єдиних ідеологічних і моральних цінностей шляхтичів певного регіону.

Так, Т. Бобровський для кращої ілюстрації шляхетських традицій і світогляду часто вводить у текст для їх характеристики вставні сюжети анекдотичного характеру, які, на думку автора, здатні розширити і поглибити розуміння проблеми, надавши їй подієвої винятковості. В. Єршов, говорячи про вставні анекдоти в "Мемуарах..." правобережця, пише: "Т. Бобровський – майстер розповіді випадків анекдотичного характеру. Ці невеликі анекдоти мемуариста побудовані за логікою фрашки: розповідають про відомих людей і мають визначену моралізаторську мету, а за своєю природою носять легендарний характер" [4, с. 401]. Подібний принцип ілюструє опис сім'ї і громадської діяльності подільського маршалка Пжезджецького, в якому знаходимо анекдотичний випадок із життя чиновника. Маршалок удостоюється відразу двох вставних анекдотичних випадків: "Серед різних анекдотиків, які розповідали про Пжезджецького, найкумеднішим був із історії коронації імператора Миколи" (Мати імператора, бажаючи показати свою милість маршалку, сказала, що вона родичка Радзивіллів, як і Пжезджецький. Згодом у церкві наш маршалок так розгордився, що став поряд із вищими чиновниками, а після закінчення богослужіння подав руку матері імператора і довів до самих апартаментів, що було великим неподобством. Справу залагодив добродушний сміх поважної пані) [8, с. 85]. Другий анекдот розповідає про недалекість Пжезджецького, котрий ніколи не будучи знайомим з графом Літтою, приїхав до нього на зустріч без запрошення. Граф, бажаючи вийти зі скрутного становища, сказав, що

чиновнику просто не дійшло запрошення, на що Пжезджецький сказав: "Саме для цього я приїхав, бо якщо не був, то повинен був би бути запрошеним" [8, с. 86]. З метою підняття рівня правдивості Т. Бобровський також звертає увагу на походження подібних розповідей: "Обидва анекдоти мені розповів Людвік Бернатовіч, подолянин, тогочасний урядовець Міністерства закордонних справ, свідок і автор другого анекдоту" [8, с. 86].

Т. Бобровський, який поділяв думку батька про те, що повстання поляків 1831 року було "чистим шаленством", не міг не бачити і не розповісти у своїх мемуарах про ряд утисків з боку російської імперії польської шляхти. І хоч родина автора в тому році стояла дещо осторонь повстання правобережців, але проте асиміляцію поляків у російський світ мемуарист вважав зрадою історичній Батьківщині. Тому Пжезджецького, який "помер таємним радником і кавалером кількох імператорських орденів" [8, с. 86], автор зображує двома достатньо їдкими анекдотами, які повинні були охарактеризувати й показати його з негативної сторони, адже царський прихвостень завжди був і буде зрадником для поляків і чужим серед росіян.

Одним із центральних образів у наступній групі вставних сюжетів є образ балагулів та балагульщини. Перед читачем з'являється ряд образів "несерйозних" правопорушників – веселих жартівників-балагулів. В одному з анекдотів того часу, занотованих і вставлених у канву сюжету "Мамуарів..." Т. Бобровським, є згадки про "подвиги" батька короля бердичівських балагулів Граціана Шашкевича. Г. Шашкевич "одного разу якогось ченця, котрий був у своєму домі, посеред ночі схопив і повіз нібито до фортеці (тюрму.— О. Б.). Усю ніч він возив його по подвір'ю, а потім закрив у власному амбарі і там тримав кілька днів, передавши йому заступ, щоб чернець міг зробити підкоп фортеці. Бідний братик копав кілька днів і вчинив втечу, вийшовши до току в добре йому знамому монастирі" [8, с. 95]. Мемуарист також додає, що ці витівки Г. Шашкевич робив лише з тими людьми, з якими можна було пожартувати, але грані приниження або насильства ніколи не переходив.

Т. Бобровський пише про балагулів і балагульство в гротескно-сатиричному ключі, нівелюючи негативні сторони характеру деяких представників і показуючи їхні витівки як невинні забавки. Суб'єктивізм автора мимохіть проявляється, як і в характеристиці балагульства в цілому, так і при описі конкретних осіб. Так, автор пише: "Позитивна сторона балагульщини,— якщо можна так висловитися, говорячи про неї відкрито,— було переслідування суспільних слимаків <...>, ненависних і хворих "на панство" ровесників" [8, с. 92], а розповідаючи про гарячу кров балагула В. Падлевського, мемуарист подає додаткову "післябалагульну" інформацію про нього: "Владислав Падлевський у 1863 р. розстріляний у Києві" [8, с. 95], — тим самим показуючи його не лише в якості фіглярра, а

й віддаючи шану його патріотизму. Аналізуючи інформацію анекдотичних вставок, уточнимо, що в поетичній особливості більшості вставних анекдотів не потрібно шукати моралізаторського підтексту та прихованого глибокого змісту. Швидше за все вони носять розважальний характер і контрастують із серйозним викладом попереднього матеріалу.

Окрім аналізованих вище гавенд та анекдотів, Т. Бобровський використовує вставні новели, покликані розширити смисли авторських акцентів і поглибити змістовність мемуаристичних образів. І. Денисюк пише, що на відміну від повільного, розлогого стилю інших епічних жанрів, новелістичний почерк уривчастий, лапідарний, нервовий [3, с. 45]. Тому використання вставних новел у мемуарах, в мемуарах Т. Бобровського в тому числі, стало органічним та доцільним прийомом. Більшість вставних новел у "Мемуарах..." мають пригодницький тип, де дія розкривається через перипетії та інтригу. У нижче досліджуваній новелі простежується схема протиставлення Августа Вісловського (протагоніст) – інспектору Зімовському (антагоніст).

Зімовський, як інспектор, мав деякі переваги, адже своїм пильним оком спостерігав не лише за учнями, а й за вчителями. Він мав "похвальну" звичку підслуховувати під дверима в школі чи на станції (орендована гімназистом квартира). Т. Бобровський розповідає, що одного разу гімназист Вісловський, вирішив розіграти інспектора. Знаючи, що його підслуховують, гімназист навмисно сказав, що має таємне сховище, в якому сховав щоденник з неоднозначними записами. Якось, повертаючись зі школи на станцію, друзі бачать Зімовського, котрий копирсається в речах учнів, а тим часом Вісловський усміхається і потирає руки. Звісно, інспектор не знайшов нічого протизаконного і став посміховиськом серед гімназистів [8, с. 159–160]. В основі наступної новели лежить розповідь про благородство вчителя каліграфії Владислава Собкевича по відношенню до гімназистів. Одного разу на лекції вчитель спіймав Станіслава Бобровського, брата мемуариста, з якимись патріотичними віршами. І замість того, щоб доповісти директору, або ще гірше інспектору, ризикуючи своєю посадою і положенням, ховає ці вірші [8, с. 155].

Обидві вставні новели мають схожу композицію та тематику гімназистських пригод. Основна мета таких вставних елементів – надати авторську візію ситуації. В основі подібних новел лежить винятковий (іноді анекдотичний) випадок із життя, вони мають розважальний характер. Автор вводить у текст малі епічні жанри, щоб не втомлювати читача сухим переліком подій або списком імен та їх пригод. Вставні новели у "Мемуарах..." Т. Бобровського по-різному вмонтовані в канву сюжету. Новела про В. Собкевича органічно вплетена в основний текст як додаткова характеристика педагога, інша має графічне виділення завдяки

розміщенню разом із виносками до основного тексту, що ілюструє інкорпорованість основному тексту.

Зовсім іншою є тематика та функція вставної новели про нещасливе кохання дівчини-польки Марії Орліковської та російського офіцера Власова. Т. Бобровський, у якого майже відсутня описовість, властива портрету чи пейзажу, приділяє особливу увагу змалюванню образу дівчини: "Перша (Марія.— *О. Б.*) мала чарівний стан, гарні задумливі очі і була дуже освіченою" [8, с. 221]. До цієї характеристики автор додає патріотизм, бо "хоч і була переконана в його (Власова.— *О. Б.*) любові, і сама кохала, але вийти за нього заміж для неї було неподобством і неповагою до пам'яті батька" [8, с. 222] ], адже Власов не поляк... Через переважання почуття любові до батьківщини дівчина виходить заміж за нелюба. Цей вибір згодом призвів до трагічної смерті обох закоханих. У цій сумній та емоційній новелі мемуарист дає волю власним почуттям і чутливій інтерпретації подій, переводячи оповідання з площини раціоналістичної в площину сенсуальної дії на реципієнта. Подана вставна новела не є спробою пояснення суспільно вагомих подій чи характеристики певного персонажа. Ця історія – один із багатьох спогадів із життя автора, який був певною мірою причетний до цього трагічного випадку. Новела розкриває багатство та багатогранність тадеушобобровського способу мислення, а разом з тим і суспільні настрої після повстання 1831 р.

Жанрово-стилістичне різноманіття "Мемуарів..." Т. Бобровського насправді безмежне. Твір насичений численними вставними сюжетами, які мають жанрову характеристику гавенд, анекдотів або новел, створюють ансамбль поліфонічного звучання епохи, різних індивідуальних голосів і, що найголовніше, – голоси свого часу з усіма багатовекторностями, що, однак, не тільки не порушує цілісного сприйняття твору, але й надає йому індивідуальності і дагеротипної впізнаваності. Використання вставних елементів є однією з композиційних особливостей твору, основна мета яких – створення стильових контрастів викладу. Крім естетичної функції, ці жанри є засобом додаткової характеристики суспільних процесів, подій та персон, вони служать для вираження авторського індивідуалізму, що в свою чергу, дає змогу стверджувати про вишуканість та винятковість мемуарного твору Т. Бобровського.

### **Список використаних джерел та літератури**

1. Билютенко Е. Романтическая шляхетская гавенда в польской прозе XIX века / Е. Билютенко.— Гродно, 2008.— 135 с.
2. Бровко О. Новела в структурі української прози: модифікації та функції / О. Бровко.— Луганськ, 2011.— 400 с.
3. Денисюк І. Літературознавчі та фольклористичні дослідження / І. Денисюк.— Т. 1.— Львів, 2005.— 432 с.

4. Єршов В. Польська мемуаристична література Волині доби романтизму: генологія мемуаристичності / В. Єршов.— Житомир : Полісся, 2008.—624 с.
5. Єршов В. Художня правда в польськомовній мемуаристичній літературі Правобережної України доби романтизму / В. Єршов // Київські полоністичні студії.— 2009.— № 15.— С. 117–123.
6. Костриця М. Постаті землі Бердичівської. Історико-краєзнавчі нариси / М. Костриця.— Т. 1.— Житомир : Косенко. 2005.— 248 с.
7. Поляки в Петербурге в первой половине XIX века / сост., предисл., подгот. текста воспоминаний О. А. Пржецлавского, и коммент. А. И. Федуты.— М. : Новое литературное обозрение, 2010.— 912 с.
8. Bobrowski T. Pamiętnik mojego życia. O sprawach i ludziach mego czasu / T. Bobrowski / opracował, wstępem i przypisami opatrzył St. Kieniewicz.— Т. 1.— Warszawa : Państwowy Instytut Wydawniczy, 1979.— 507 s.
9. Bobrowski T. Pamiętnik mojego życia. Wspomnienia wieku dojrzałego / T. Bobrowski / opracował, wstępem i przypisami opatrzył St. Kieniewicz.— Т. 2.— Warszawa : Państwowy Instytut Wydawniczy, 1979.— 677 s.
10. Dunin-Karwicki J. Z moich wspomnień / J. Dunin-Karwicki.— Warszawa : A. G. Dubowski, 1901.— 239 s.
11. Gawroński-Rawita F. Tadeusz Bobrowski i jego pamiętniki / F. Gawroński-Rawita.— Lwów, 1901.— 53 s.
12. Heleniusz E. [E. Iwanowski]. Listki wichrem do Krakowa z Ukrainy przyniesione / E. Heleniusz.— Т. 1.— Kraków, 1901.— S. 123–187.
13. Kardyni-Pelikanowa K. Wyznaczniki gatunkowe gawęda w "Pamiętnikach" Jana Chryzostoma / K. Kardyni-Pelikanowa // Sbornik filozofické fakulty Brnenske univerzity.— 1985.— № 32.— S. 85–94.
14. Marszycki R. Protest z powodu pamiętników Tadeusza Bobrowskiego / R. Marszycki.— Lwów, 1901.— 13 s.
15. Waśko A. Romantyczny sarmatyzm. Tradycja szlachecka w literaturze polskiej lat 1831–1863 / A. Waśko.— Kraków, 1995.— 214 s.

***Olesia Bondarczuk. Funkcjonowanie małych form literackich (gawęd, anekdot, noweli) w pamiętnikach T. Bobrowskiego.***

*W artykule wyświeta się problem funkcjonowania małych form literackich w memuarach T. Bobrowskiego jako wątków pobocznych. Szczególną uwagę skupono na właściwościach takich elementów jak gawęda, anekdota i nowela. Wyznaczono cechy autorskiego indywidualizmu, który się ujawnia przez dygresje, charakteryzujące procesy historyczne, wydarzenia i postaci.*

***Olesia Bondarchuk. The Functioning of Small Genre Forms (Gavenda, Anecdote, Novella) in T. Bobrovsky's Memoirs.***

*The article researches the problem of functioning of the small genre forms in T. Bobrovsky's memoirs. The author paid attention to the specific features of using such inserting elements as a gavenda, an anecdote and a novella in the text. The author's individuality in the inserted plots which are the characteristic means of social processes, events and persons are analyzed.*